

De leidster/leerkracht doet ertoe

Annika de Haan en Cathy van Tuijl

Taalachterstand moet op jonge leeftijd voortvarend aangepakt worden, juist in het onderwijs. Uit recent onderzoek naar tijdsbesteding in de voor- en vroegschool blijkt echter dat veel tijd opgaat aan activiteiten die minder bijdragen aan taalontwikkeling, zoals de grote kring. Specifieke taal- en rekenactiviteiten worden nauwelijks aangeboden. Waar dat wel gebeurt, hebben kinderen er baat bij. Ook informele dagelijkse momenten zouden beter benut kunnen worden.

Veel kleuters zijn in kleine groepssituaties verbaal actiever dan tijdens grote kringactiviteiten

Ontwikkelingsstimulering van jonge kinderen vraagt goede doordenking van het soort activiteiten en de tijdsbesteding die de leerkracht biedt. Maar gebeurt dat ook? In haar observatieonderzoek onderzocht Annika de Haan de tijdsbesteding en het onderwijsaanbod in de voor- en vroegschool voor peuters en kleuters. Vanuit het idee van sensitieve periodes zouden bij achterstandsleerlingen in het onderwijs alle zeilen bijgezet moeten worden om achterstand te verminderen. Echter, haar gegevens rond tijdsbesteding en activiteiten in de voor- en vroegschool geven een ander beeld. Het gevoel van urgentie ten aanzien van jonge onderwijsachterstandskinderen lijkt te ontbreken. Ook recent internationaal grootschalig onderzoek toont dit aan. Aansluitend op de bevindingen in dit onderzoek wordt een aantal aanbevelingen geformuleerd.

In de peuter- en kleuterjaren zijn kinderen maximaal ontvankelijk voor voorbereidende taal- en rekenvaardigheden

De website van de Education Commission of the States geeft voor de praktijk een vertaling van de uitkomsten van grootschalig internationaal onderzoek, in het Engels, maar voor iedereen beschikbaar en toegankelijk. Zie: http://www.ecs.org/rs/Studies/DetailStudy.aspx?study_ID=a0r700000008dzN

Sensitieve periode

De peuter- en kleuterjaren vormen een sensitieve periode, waarin kinderen enorme sprongen in hun ontwikkeling doormaken. In de peuter- en kleuterjaren zijn kinderen maximaal ontvankelijk voor voorbereidende taal- en rekenvaardigheden. Ze leren razendsnel en efficiënt. Deze vroege vaardigheden vormen het fundament voor het formele leren van taal, lezen en rekenen, en zijn sterk voorspellend voor het latere onderwijssucces. Daarom is het belangrijk goed te investeren in deze jaren – hoe vroeger, hoe beter. Investeren in de vroege leeftijd in zowel cognitieve als niet-cognitieve vaardigheden (zoals werkhouding, doorzettingsvermogen) levert het meeste rendement op, juist omdat onderwijs voortbouwt op eerder verkregen vaardigheden. Tekorten in het fundament leveren een wankel bouwwerk op, zoals blijkt uit de weinig succesvolle schoolloopbanen van veel onderwijsachterstandskinderen.

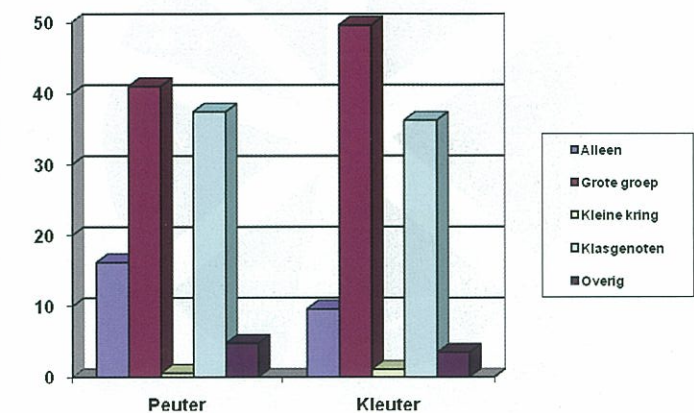
Voor de ontwikkeling van voorbereidende taal- en rekenvaardigheden is het van belang dat kinderen zelf actief aan verbale interacties en activiteiten deelnemen. Daarom moet de leerkracht die deze vaardigheden wil stimuleren een activiteit kiezen die bij dat doel

past. In dit artikel gaan we eerst in op de vraag hoe het onderwijs aan peuters en kleuters eruit ziet: aan welke activiteiten en in welke context tijd wordt besteed. Aangezien de sensitieve periode niet eindeloos duurt, is het van belang juist kinderen met taalachterstand ook gericht onderwijs te bieden, bijvoorbeeld op het gebied van woordenschat en fonemisch bewustzijn. Immers, om de achterstand in te lopen, is juist in de peuter- en kleuterjaren effectieve benutting van de leertijd noodzakelijk. De tweede vraag is in welke mate leer-

krachten gerichte 'leeractiviteiten' uitvoeren. Daarbij wordt ook gekeken hoe deze activiteiten van invloed zijn op de ontwikkeling van deelnemende kinderen. Beide vragen worden beantwoord vanuit de gegevens van het observatieonderzoek van De Haan.

Tijd doorbrengen

Hoe brengen peuters en kleuters hun tijd door in de (voor)school? Hiervoor werd in zestien groepen (acht voorschool en acht vroegschool) gedurende vier dagen geobserveerd. De groepen bieden onderwijs aan een gemengde groep kinderen wat betreft onderwijsachterstand. Met behulp van een codeersysteem werd vastgelegd in welke setting en met welke activiteiten en interacties kinderen hun tijd doorbrachten. Resultaten van het observatieonderzoek laten zien dat peuters en kleuters opvallend veel tijd in de grote groep, met name de grote kring, doorbrengen (41 respectievelijk 49,6 procent, zie figuur 1). Ook wordt relatief veel tijd doorgebracht met groepjes klasgenoten (peuters 37,4 procent; kleuters 36,2 procent). Het is opvallend dat er weinig kleine kringen worden uitgevoerd (peuters 1 procent, kleuters 3 procent), terwijl dit toch een van de ankerpunten van VVE-programma's is. Het nadeel van de grote kring

figuur 1: setting peuters en kleuters in percentages

is dat de aandacht van de leidster/leerkracht verdeeld moet worden over een grote groep kinderen. Een logisch gevolg daarvan is dat er minder interactiemogelijkheden zijn voor kinderen. Dit wordt ondersteund door de onderzoeksbevindingen; in de grote groep zijn kinderen minder vaak betrokken bij interacties en zijn zij vaker passieve luisteraars. Vooral kleuters zijn in kleine groepsituaties tijdens bijvoorbeeld het spelen en werken veel vaker verbaal actief dan tijdens grote kringactiviteiten.

Grote of kleine kring?

Hoe vaak de grote kring ook gebruikt wordt in het dagelijkse kleuteronderwijs, leerkrachten realiseren zich dat er nadelen aan kleven. Het belangrijkste bezwaar tegen de grote kring is dat taalstimulering in die setting ondermaats is. Zo komen kinde-

ren weinig zelf aan het woord. Ook is er voor de leerkracht weinig ruimte om in te gaan op opmerkingen van kinderen. En er worden leerkansen 'gemist', omdat de leerkracht niet in kan gaan op alle opmerkingen van individuele kinderen. Ten slotte kan de leerkracht in de grote kring het taalniveau minder afstemmen op het individuele kind dan in de kleine kring. De kleine kring ondervangt deze nadelen

De grote kring dient natuurlijk ook andere doelen dan taalstimulering: het gezamenlijk starten op de dag draagt bij aan groepsgevoel, kinderen leren luisteren en even op hun beurt te wachten. De vraag is echter of daarvoor bijna de helft van de onderwijstijd te claimen is. Het is essentieel dat leerkrachten een goede afweging maken bij de keuze van activiteiten in het licht van

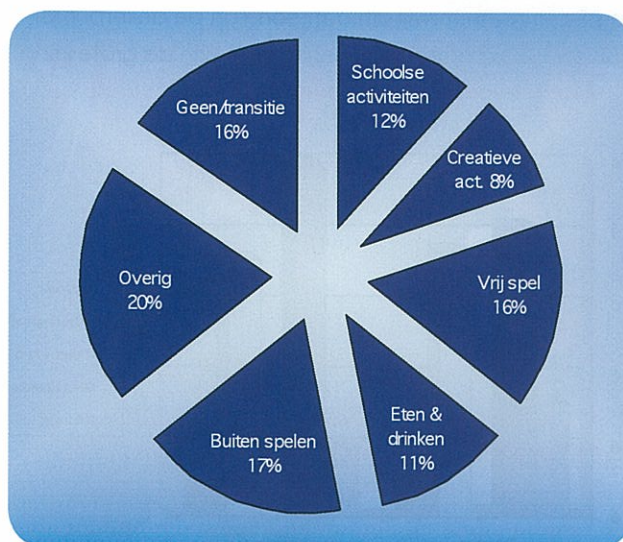
de onderwijsdoelen. Gezien het belang van taalstimulering in de vroegschoolse periode is beperking van de tijd in de grote kring aan te raden. Anderzijds is het realiseren van werken in de kleine kring geen sinecure: het leiden van een kleine kring stelt eisen aan het klassenmanagement van de leerkracht en aan het gedrag van klasgenoten. Maar dit aandachtspunt is te ondervangen door gebruik van klassenmanagementtechnieken (zie bijvoorbeeld de recente praktische gids van Förer van het CPS).

Specifieke taal- en rekenactiviteiten

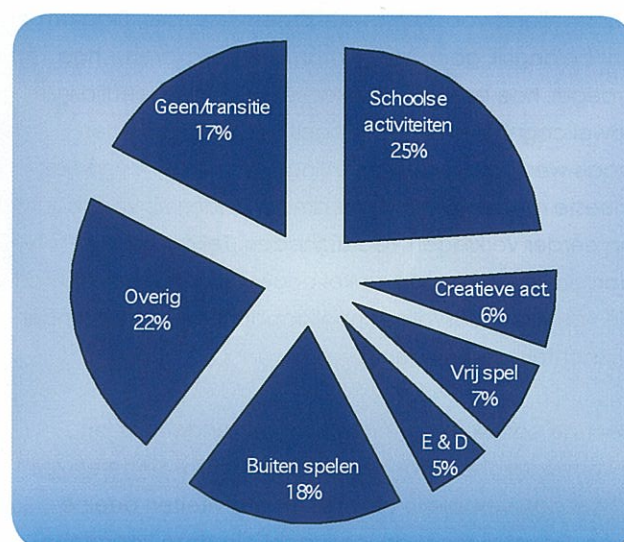
Verschillende buitenlandse onderzoeken laten zien dat de ontwikkeling van kinderen gebaat is bij specifieke taal- en rekenactiviteiten. Voorschoolleiders en leerkrachten in groep 1/2 bieden die over het algemeen maar mondjesmaat

aan, zo blijkt uit de observatiegegevens. Met leidster- of leerkrachtgestuurde activiteiten wordt bedoeld dat de leidster of leerkracht het initiatief neemt voor de activiteit en hier van het begin tot het einde bij betrokken is. Op voorscholen besteden leidsters gemiddeld 7,3 procent van de doorgebrachte tijd aan leidster gestuurde taalactiviteiten. Leidster gestuurde rekenactiviteiten worden amper uitgevoerd op de voorschool (0,2 procent van de tijd). Bij kleuters liggen de gemiddelde percentages een stuk hoger, maar ook daar blijkt de tijd voor taal (15,4 procent) en met name rekenen (1,7 procent) beperkt. De door kinderen geïnitieerde taal- en rekenactiviteiten zijn eveneens in tijd beperkt: 2,1 en 2,2 procent voor taal respectievelijk rekenen bij peuters en 1,5 en 5,3 procent bij kleuters. Ook is opvallend dat relatief

In de grote groep zijn kinderen minder vaak betrokken bij interacties

figuur 2: tijdsbesteding peuters

figuur 3: tijdsbesteding kleuters

Kinderen met een matige woordenschatontwikkeling profiteren enorm van een omgeving waar een rijk taalaanbod aanwezig is

veel tijd verloren gaat aan transities, zoals het opruimen na een activiteit of wachten tot iedereen in de kring zit (peuters 16 procent; kleuters 17 procent).

Gericht werken

Uit het onderzoek van De Haan blijkt dat leerkrachtgestuurde activiteiten een positief effect hebben op de beginnende taal- en rekenvaardigheden van peuters en kleuters. Kinderen in groepen waar de leidster of leerkracht relatief veel taalactiviteiten uitvoert, laten een grotere groei zien dan kinderen in groepen waar minder leidster/leerkracht gestuurde taalactiviteiten worden uitgevoerd. Vooral peuters hebben er baat bij om in groepen te zitten waar de leidster veel taalactiviteiten uitvoert. Mogelijk zouden de effecten nog groter zijn als leidsters en leerkrachten nog meer activiteiten zouden initiëren en begeleiden, want zoals we hiervoor zagen worden deze activiteiten nog relatief weinig uitgevoerd (rekenactiviteiten amper).

Natuurlijk dragen ook andere dan leidster/leerkracht gestuurde activiteiten bij aan de ontwikkeling van kinderen. Omdat leidster/leerkracht gestuurde activiteiten echter een kernbestanddeel van veel VVE-programma's vormen, is vooralsnog uitsluitend op deze activiteiten gefocust. In het ideale geval grijpt de leidster of leerkracht iedere gelegenheid aan om optimaal gebruik te maken van informele leermomenten. Hoewel deze informele leermomenten niet expliciet zijn geregistreerd,

bestaat de indruk dat hier nog een wereld is te winnen. Juist kinderen met een matige woordenschatontwikkeling profiteren enorm van een omgeving waar een rijk taalaanbod aanwezig is. Het is belangrijk dat leidsters en leerkrachten zich bewust zijn van het belang van hun eigen taalaanbod, niet alleen tijdens lessen maar gedurende de hele schooldag.

Gulden regels/aanbevelingen:

- Realiseer je dat de vroegschoolse periode beperkt in tijd is: kinderen moeten in het onderwijs maximale kansen krijgen, zeker als ze kampen met onderwijsachterstand.
- Maak een duidelijke koppeling tussen de doelen die je nastreeft en de geplande activiteiten. Taalontwikkeling in de kleutertijd zou prioriteit moeten krijgen, zeker bij achterstandsleerlingen. Houd activiteiten regelmatig tegen het licht van onderwijsdoelen: leveren ze op wat ze beogen?
- Bied kinderen voldoende kans om aan het woord te komen en breid hun taal gericht uit, de hele schooldag. Maak optimaal gebruik van informele momenten (opruimen, jas aan/uittrekken) door via een rijk taalaanbod de woordenschat te vergroten. Een rijk taalaanbod zorgt voor uitbreiding van de 'schooltaal' van kinderen: de taal die niet contextgebonden is en die woorden omvat die in onderwijs gebruikt worden. Noodzakelijke transities kunnen zo gebruikt worden om te leren (zie ook Henrichs, 2010)
- Besteed niet meer dan een uur per dag aan de grote kring: vijftien minuten starten, samen eten en drinken/voorlezen (vijftien minuten), een kringactiviteit en afsluiten. Dit blijkt veelal haalbaar, maar is een kwestie van duidelijke doelen stellen en ook de juiste verwachtingen bij kinderen wekken. Met name groepen met twee leidsters of leerkrachten moeten deze tweede kracht optimaal inzetten en de tijd in de grote kring beperken.
- Onderwijsachterstandskinderen zijn gebaat bij een onderwijsprogramma met een balans in gerichte activiteiten en zelfexploratie/vrij spel. Van spel met actieve begeleiding leren kinderen qua taal meer dan van vrij spel zonder begeleiding.

Literatuur

- Haan, A. de, Elbers, E. & Leseman, P. (ingediend). 'Teacher-directed and child-initiated academic activities in preschool and their influence on children's gains in emergent academic skills'.
- Henrichs, L. (2010). 'Academische taal. Kind als volwaardige gesprekspartner'. In: *HJK* 38 (4), 14-16.
- Förer, M. & Schouten, E. (2009). *Klassenmanagement in de basisschool. Fundament voor effectief onderwijs*. Amersfoort: CPS.
- Breugel, K. van, Jaeger, B. de & Wisse, M. (2008). *VVE voor dummies. Een inkijkje in de voor- en vroegschoolse educatie*. Utrecht: Sardes.

Annika de Haan is promovenda voor- en vroegschoolse educatie (Universiteit Utrecht). Cathy van Tuijl is universitair docent (Universiteit Utrecht) en lector Gedrag- en Leerproblemen (Hogeschool Edith Stein)